

Гольтер І. М.

Дніпровський державний технічний університет

ЗМІНА ІСТОРИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ПОГЛЯДІВ НА РІЗНОВИДИ НОРМАТИВНИХ ВИМОГ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена змінам поглядів на норми перекладу в контексті його історичного розвитку. Постулюється, що поняття норми тісно пов'язане з дослідженням перекладу як результату і перекладення як процесу і розглядається, як саме різного роду норми впливають на перекладацькі рішення та на реакцію цільової аудиторії.

Автор наголошує на тому, що поняття норми перекладу включає вимогу нормативного використання перекладачем мови перекладу, а також необхідність відповідності результатів перекладацького процесу загальноприйнятим поглядам на цілі і завдання перекладацької діяльності, якими керуються перекладачі в певний історичний період.

Дослідження показує, що норми не є усталеною та застиглою категорією. Вони набувають нового звучання й нового сенсу і це безпосередньо пов'язано з історичним розвитком людства та завдань, що стають перед цивілізацією, яка, власне, і визначає потребу народів у спілкуванні і співробітництві. На конкретному історичному етапі існують власні погляди на цілі і завдання перекладу та шляхи здійснення поставленої мети. Підкреслюється, що багатовікова історія перекладознавства яскраво демонструє, як саме зі змінами кута погляду на завдання перекладу змінюються і перекладацькі норми. Особливо характерно це для ХХ століття, коли відбулися значні кількісні та якісні зміни, які позначилися як на самому характері перекладацької діяльності, так і на вимогах, пропонованих до перекладу та перекладачам, що призвело до збільшення перекладацьких норм та суттєвого розширення їхнього внутрішнього наповнення.

Результати процесу перекладу (якість перекладу) зумовлюються ступенем смислової близькості перекладу оригіналу, жанрово-стилістичною приналежністю текстів оригіналу і перекладу, прагматичними чинниками, що впливають на вибір варіанту перекладу. Всі ці аспекти перекладу мають безпосередньо нормативний характер, визначають стратегію перекладача та критерії оцінки його праці.

Ключові слова: норми перекладу, стратегія перекладу, історія перекладу, нормативні вимоги, перекладознавчий аналіз.

Постановка проблеми. Немає сенсу говорити, яку важливу роль посідає переклад серед інших філологічних дисциплін. Його історія сягає тисячоліть і допомагає зрозуміти розвиток мови, літератури та культури різних народів. Сьогодні, у часи глобалізації, вимоги та принципи підходів до перекладацької діяльності кардинально змінилися. Переклад став професійним. Зросли й вимоги до його якості. Прийшло усвідомлення того, що перекладений текст за своєю якістю та впливом на реципієнта повинен бути ідентичним тексту-першоджерелу. Причому це стосується аспектів як художнього, так і інформативних текстів – маються на увазі наукові, ділові, побутові, суспільно-політичні тощо. Тому помилка під час перекладу може спричинити серйозні проблеми, навіть мати небезпечні наслідки.

Як вважають Е. Найда і Ч. Табер, «переклад складається з відтворення найближчого еквіваленту повідомлення з вихідної на мову перекладу

з усіма семантичними і стилістичними аспектами» [18, с. 68]. Враховуючи, що переклад має дуальний характер, тобто, за словами К. І. Жигадло, «він несе в собі не лише певну інформацію, це передусім творчий процес, який потрібно опанувати на рівні лінгвістики, духовному рівні та підібрати саме ті слова, що викликають такі ж емоції, що й у читача, котрий читає оригінальний текст» [6, с. 215], важливим залишається питання еквівалентності та адекватності перекладу, яке тісно пов'язано з нормами перекладу та змінами їхньої парадигми в історичному контексті. Під історичною парадигмою ми маємо на увазі тенденції розвитку перекладознавства та пов'язані з ними зміни перекладацьких норм відповідно до культурно-історичного і філософського контексту епохи.

Актуальність дослідження зумовлена сучасним активним вивченням різноманітних аспектів перекладу та потребою впорядкувати методи аналітичного опрацювання міжмовного й між-

культурного зіставлення текстів, щоб з'ясувати й узагальнити сучасні погляди на ті перекладацькі норми, дотримання яких визначає його якість. Адже, на думку української дослідниці Н. Б. Іваницької, «незважаючи на те, що сучасне перекладознавство має значні досягнення у визначенні основних стратегій і тактик перекладу різножанрових текстів, проблема оцінки якості перекладу і досі залишається повністю не вичерпаною» [7, с. 8]. Тобто проблема фокусується на цілком прагматичних завданнях і конкретних результатах, а це своєю чергою дає можливість, використовуючи єдину схему аналізу, охопити різножанрові тексти, розглянути використання конкретної стратегії перекладу залежно від мети аналізу і специфіки тексту, з'ясувати достовірності результатів, одержаних від різних способів аналізу.

Мета статті – узагальнити інформацію щодо перекладацьких норм та їхньої зміни залежно від поглядів на процес та завдання перекладу і викласти найбільш впливові концепції щодо зміни кута зору на перекладацькі норми впродовж історії існування перекладу і перекладознавства, які можуть бути використані як для вивчення теорії, історії та практики перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на вищезазначене не викликає подиву, що різні зарубіжні та вітчизняні теоретики перекладу по-різному інтерпретують сутність аналізованої проблеми, переважно акцентуючи увагу на тих чи інших її аспектах. Так, лише опосередковано Н. Б. Іваницька та Дж. Хаус торкаються цієї проблеми під час розгляду питання оцінки якості перекладу [17], Л. В. Коломієць – аналізуючи концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу [8], А. В. Соловйова – досліджуючи професійний комп'ютерний переклад [15], С. П. Денісова – ведучи мову про сучасні виміри оцінки якості перекладу [4], А. Гудманян – окреслюючи основні напрями розвитку теорії художнього перекладу, що бере початок з практичної діяльності перекладачів античної доби [3], В. В. Мірошніченко та І. В. Шуміліна – під час визначення нових підходів до моделі перекодування вихідного тексту в сучасному перекладознавстві [13], Л. О. Гончаренко – визначаючи сутність поняття «переклад» в міждисциплінарному та перекладознавчому аспектах [2].

Постановка завдання Поставлена мета зумовила необхідність вирішення ряду взаємопов'язаних завдань: дослідити історичні аспекти зміни норм перекладознавства; розглянути особливості сучасного етапу розвитку пере-

кладацьких норм; проаналізувати та узагальнити причини змін норм перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає С. П. Денісова, перекладознавство має еkleктичний характер, досліджуючи проблеми еквівалентності перекладу, моделювання процесу перекладу, визначення перекладацьких стратегій, опису типів перекладу, пояснюючи таке розмаїття проблематики тим, що «деякі галузі цієї науки історично утворилися з практичних потреб, інші – внаслідок еволюції як загальної лінгвістики, так і теорії перекладу» [4].

Ми цілком і повністю поділяємо цю думку. Пояснити сутність перекладу і перекладацьких норм, які складають його невіддільну частину, можна, звернувшись до яскравої метафори. Якісний переклад – це гармонійний твір, у якому звучить неповторна музика двох співавторів – того, хто створює цей текст, і того, хто доносить його до іншомовної аудиторії. І якщо у цю своєрідну досконалу «партитуру» будуть внесені фальшиві звуки, загальне звучання твору «різатиме слух», буде недосконалим. Уникнути цього допомагають норми перекладу, які є своєрідною нотною грамотою та водночас чутливим камертоном перекладача.

Як підкреслює М. Вознюк, якість перекладу залежить від того, наскільки друготвір співпадає з першоджерелом – його жанрово-стилістичною приналежністю та певними прагматичними чинниками, які визначають ту чи іншу стратегію і варіант перекладу [1].

Ці елементи перекладу є нормативними. Відповідні норми розроблені і удосконалені протягом останніх десятиліть. Сучасне поняття «норма перекладу» містить кілька складників. По-перше, мова перекладу повинна бути використана згідно з усіма наявними нормами, по-друге, текст друготвору повинен відповідати наявним у певний історичний період поглядам на мету і конкретні прагматичні потреби перекладу.

Таким чином, норма перекладу складається в результаті взаємодії п'яти різних видів основних нормативних вимог: 1) норми еквівалентності перекладу; 2) жанрово-стилістичної норми перекладу; 3) норми перекладацької мови; 4) прагматичної норми перекладу; 5) конвенціональної норми перекладу [8; 9; 11]. Саме вони, зібрані і використані разом, визначають вибір методів перекладу, критерії його оцінки і, врешті-решт, повноцінність перекладу.

Коротко визначимо головні риси кожної з них: це допоможе у подальшому розставити їх по своїх місцях, правильно розставити акценти, зрозуміти роль кожної та її зміни.

Норми еквівалентності перекладу: передають при перекладі не тільки загальний зміст оригіналу, але й такі тонкощі тексту, як виразність, стилістична приналежність, образність, естетичність; наближають зміст різномовних текстів на рівні мовних знаків; повністю визначаються лінгвістичними факторами; означають необхідність якнайбільшої спільності змісту оригіналу і перекладу, але в межах, сумісних з іншими нормативними вимогами, що забезпечують адекватність перекладу.

Жанрово-стилістичні норми перекладу: визначають відповідність перекладу основним параметрам і стилістичним особливостям типу тексту першоджерела та необхідний рівень еквівалентності і функцію, забезпечення якої складає основне завдання перекладача.

Норми перекладацької мови: орієнтуючись на оригінал, модифікують характер використання мовних засобів; вимагають дотримання правил і норм мови оригіналу та мови перекладу з урахуванням вживаних особливостей перекладних текстів цією мовою; реалізуються перекладачами у практичній діяльності.

Прагматичні норми перекладу: забезпечують практичну цінність перекладу; залежно від прагматичних умов перекладацького акту визначають необхідну повну або часткову відмову від дотримання норми перекладу, заміну фактично перекладу переказом, рефератом або іншим видом передачі змісту оригіналу, що не претендують на його всебічну репрезентацію.

Новітня сучасна класифікація перекладацьких норм, запропонована Г. Турі, додає певних штрихів до загальноприйнятої. На його думку, головним завданням перекладача під час роботи над текстом першоджерела є урахування трьох аспектів, які окреслюються «мовними нормами, перекладацькими нормами, тобто основними рішеннями перекладача, що визначають його стратегію і поведінку, і суб'єктивним вибором (ідіосинкразія). У цій тріаді перекладацькі норми займають центральне положення між об'єктивним і суб'єктивним» [20, с. 128].

Перекладознавець використовує поняття «попередні й операційні норми». На його думку, попередні норми важливі під час прийняття перекладачем рішення вибору першоджерела перекладу, адже існує два протилежні шляхи – обрати як висхідний текст безпосередньо оригінал або проміжну мову. Під час перекладу використовуються операційні норми, які поділяються своєю чергою на матричні, текстуальні та початкову. Перші упорядковують розподіл текстового мов-

ного матеріалу, а завдання других – сформулювати його зміст; при цьому до їхнього вибору треба ставитися дуже уважно: вони можуть використовуватися лише під час перекладу окремих типів текстів. Першому шляху відповідатиме адекватний переклад, майже тотожний оригіналу, що допускає лише необхідні зміни, викликані відмінностями між мовами. У другому разі превалюватиме відповідність тексту перекладу з погляду мови перекладу. Щоправда, на практиці, підкреслює вчений, перекладач обирає щось середнє. Норми, згідно з Г. Турою, можуть проявлятися у вигляді тенденцій і визначають лише допустиму поведінку, наприклад, перекладачі схильні вербально описувати інформацію, яка лише приховано міститься в оригіналі [20].

З появою такої галузі перекладознавства, як культура мови перекладу, на думку С. Єрмоленко, щодо художнього перекладу можна говорити про естетичні норми. Вони допомагають оцінити якість перекладу, його адекватність, тобто відповідність загальнолітературній нормі, стилістичній системі літературної мови. При цьому вона «заперечує буквальний, дослівний переклад, орієнтує перекладачів на дотримання міри естетичного в передачі національного колориту оригіналу, на творчі пошуки у відтворенні індивідуального стилю автора, який послуговується діалектною, регіональною лексикою, архаїчними мовними засобами, різними прийомами стилізації. Ця норма заперечує не лише буквальний переклад, а й мовне штукарство, яке, власне, перетворює переклад на довільний переказ, або переспів» [5].

Діяльність перекладача у ХХІ ст. включає у себе і певний етичний складник, включаючи етичні норми перекладу. Вони безпосередньо стосуються того, що вважають морально правильною поведінкою під час відтворення тексту іншою мовою. Певне уявлення про дотримання перекладачем етичних норм існувало давно, але озвучене й розроблене не було – вважалося, що кожен перекладач має особисту етичну позицію і вона імпліцитно присутня у його перекладах. І якщо головною метою перекладу є якнайповніша і якнайточніша відповідність першоджерела і друготвору, етичною поведінкою вважається дотримання оригіналу та врахування стилю й мови автора.

Як зазначає А. Паршин, дотримання всіх нормативних правил, крім норми еквівалентності, має більш загальний характер і є чимось само собою зрозумілим, а ступінь вірності оригіналу виявляється тією змінною величиною, яка найбільшою

мірою визначає рівень професійної кваліфікації перекладача та оцінку якості кожного окремого перекладу [14].

Звичайно, норми не є усталеною та застиглою категорією. Вони набувають нового звучання й нового сенсу і це безпосередньо пов'язано з історичним розвитком людства та завдань, що стають перед цивілізацією, яка, власне, і визначає потребу народів у спілкуванні і співробітництві. До того ж, на думку більшості перекладознавців, необхідно брати до уваги той факт, що в певному мовному колективі на конкретному етапі його розвитку обов'язково існують власні погляди на цілі і завдання перекладу та шляхи здійснення поставленої мети [1; 7; 8]. Саме тому зовсім різними були вимоги, які ставилися в окремі історичні періоди до перекладу, а отже, і до його норм. Їхнє змінення допомагає зрозуміти, що конкретно цікавило представників різних народів і культур при тісному контакті: буквальний переклад оригіналу, «поліпшення» його під час перекладу або взагалі вільне трактування, якщо оригінал здавався принципово «неперекладним», тощо.

Історики перекладознавства виділяють у його розвитку кілька періодів, напряду пов'язуючи це з розвитком людства. Зокрема, П. І. Копанєв дотримується думки, що в процесі конкретно-історичного розгляду практики та теорії перекладу загалом й художнього перекладу зокрема все з більшою виразністю проступають хронологічні етапи духовного розвитку людства та його багатовікової культури, що збігаються здебільшого з етапами соціально-історичної хронології світу [10].

Американський перекладознавець Джордж Стейнер у своїй монографії «Після Вавилону: аспекти мови і перекладу» виділяє в історії перекладу чотири періоди [19]:

– Перший період починається в I ст. до н. е. від Цицерона і охоплює майже 18 століть, має цілком емпіричний характер, тобто ґрунтується на практичному досвіді розвитку людської думки.

– Другий період – етап теорії і герменевтичних пошуків. Його початок Стейнер пов'язує з початком XIX століття, а завершення з серединою XX ст.

– Третій період починається в 40-х рр. XX ст. появою перших статей з теорії машинного перекладу, коли робляться спроби встановити відповідність між формальною логікою і моделями мовних трансформацій. Початок четвертого періоду пов'язаний з популярністю екзистенціалістських ідей німецьких філософів М. Хайдеггера і Г. Гадамера.

Отже, принципи і розуміння завдань та норм перекладу розвивалися поступово протягом

тисячоліть. І кожна епоха додавала до розуміння поняття «перекладацька норма» власні важливі нюанси та деталі. Особливо «відзначилося» у цьому XX століття. У загальних рисах розрізняються наступні стадії [12]:

1. Лінгвістична теорія перекладу – розвиває поняття еквівалентності між перекладом та його першоджерелом.

2. Функціональні підходи до перекладу – фокус уваги зміщується з художнього перекладу на переклад широкого кола нехудожніх текстів.

3. Полісистемна теорія, маніпуляційна школа, дескриптивне перекладознавство – намагаються встановити норми перекладу в різні суспільно-історичні моменти.

4. «Поворот до культури» (1990-ті роки) – перекладознавство адаптує теоретичні моделі з культурології та постколоніальних досліджень. Головними проблемами є питання ідеології та маніпулювання ними завдяки перекладу.

5. «Емпіричний поворот» (кінець XX ст.). – розвиток наукових розвідок на ґрунті емпіричних досліджень.

Таким чином, «в історичній динаміці перекладознавчий аналіз змінював бачення свого об'єкта та прирощував аналітичний інструментарій, проте науковий пошук незмінно стосувався можливості та меж успішного відтворення оригіналу засобами цільової мовокультури» [15]. А отже, переглядалися й норми перекладу, які є чутливим камертоном прагматичних потреб часу.

На початковому етапі перекладачі зосереджувалися на буквальному перекладі та передачі суті повідомлення, доба Відродження сконцентрувала увагу на естетичному складнику перекладу, романтизм розробляв питання неперекладності, розвиток перекладознавства у XX ст. відбувався із залученням методів інших філологічних дисциплін, що дало змогу точніше формувати предмет, об'єкт і методи перекладознавчого аналізу. Так, поступово розвивалися та переглядалися, розширяли своє значення і всі відповідні норми.

Завдяки виникненню наприкінці XX століття дескриптивної теорії перекладу сьогодні перекладацькі норми визначаються як «переклад спільних для суспільства цінностей чи ідей – стосовно того, що є правильним чи неправильним, адекватним чи неадекватним – в директиви діяльності, які визначають поведінку в конкретних ситуаціях та застосовувані в них [20], вони займають середнє місце на шкалі соціально-культурних обмежень, які варіюються з точки зору нормативної сили або дієвості (між двома полюсами, які

займають відповідно загальні відносно абсолютні правила та індивідуальні відмінні риси), а також з часом, з точки зору як сили, так і чинності [12].

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямку. З погляду сьогодення норми перекладу допомагають визначити відповідність перекладу існуючим вимогам, починаючи від добору слів і словосполучень, до передачі елементів експресії та стилістичних особливостей оригіналу, і силу впливу всього перекладеного тексту в порівнянні з оригіналом. У наш час перекладознавчі дослідження здійснюються за декількома підходами: лінгвістичним, комунікативним, функціональним, психолінгвістичним, когнітивним, полісистемним тощо, кожен з яких теж висуває свої вимоги до перекладу, а значить, і свої норми.

Уміння користуватися наявними нормами, які формувалися протягом тривалого часу, вживаючи їх залежно від типу тексту-першоджерела та мети конкретного перекладу, є визначальним показником перекладацької майстерності. Крім того, нормативні рекомендації на основі сучасних розвідок можуть бути використані і в практиці перекладу, і під час підготовки перекладачів.

Знання нормативних вимог не означає, що перекладач повинен апіорі їх застосовувати. Переклад є мистецтвом, індивідуальною творчістю, яка вимагає від перекладача чуття мови і чуття міри, розвиненої інтуїції, яка і визначає його здатність, гармонійно комбінуючи всю сукупність лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, добитися відповідного відмінного результату.

Список літератури:

1. Вознюк М. Ю. Критерії оцінювання перекладу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 9 (220). Ч. II. С. 143–149.
2. Гончаренко Л. О. Сутність поняття «переклад» в міждисциплінарному та перекладознавчому аспектах. “Young Scientist”. № 11 (51). November, 2017. С. 196–200.
3. Гудманян А. Досягнення перекладознавства і теорії художнього перекладу як результат продуктивної перекладацької спадщини. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. № 33. Київ, 2016. С. 40–46.
4. Денісова С. П. Стан та перспективи перекладознавчих досліджень. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 17. № 1. 2014. С. 54–60
5. Єрмоленко С. Я. Культура мови перекладу. *Ізборник. Мовознавство*. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um37.htm>.
6. Жигadlo К. І. До питання відтворення інформаційної структури тексту в аспекті перекладознавства. *Проблеми лінгвістичної семантики: IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (21 листопада 2019 року). Збірник матеріалів*. Рівне : РДГУ, 2019. С. 215–217.
7. Іваницька Н. Б. Сучасні виміри оцінки якості перекладу. *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця : Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2016. С. 8–12.
8. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522 с.
9. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. Москва : Международные отношения, 1980. 167 с.
10. Копанев П. И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Минск : Изд-во Белорусского гос. ун-та, 1972. 297 с.
11. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська).
12. Теорія перекладу. [авт.-упор. О. А. Кальниченко]. Харків : Вид-во НУА, 2017. Ч. 1. 64 с.
13. Мірошніченко В. В., Шуміліна І. В. Про нові підходи до моделі перекодування вихідного тексту в сучасному перекладознавстві. *Вісник Запорізького державного університету. Серія Філологія*. № 1, 2000. С. 1–5.
14. Паршин А. Теория и практика перевода. Москва : Наука, 2002. 202 с.
15. Соловьева А. В. Профессиональный перевод с помощью компьютера. Санкт-Петербург : Издательский дом «Питер», 2008. 160 с.
16. Шмігер Т. Перекладознавчий аналіз – теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами: монографія. Львів : ЛНУ ім. Франка, 2018. 510 с.
17. House J. How do we know when a translation is good? *Exploring translation and multilingual text production: beyond content*. Ed. by Erich Steiner, Colin Yallop. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2001. P. 127–160.
18. Nida E. The Theory and Practice of Translating. C. Taber. New York : Brill, Leiden, 1974. 195 p.
19. Steiner George. After Babel. Aspects of Language and Translation : monograph. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. 563 p.
20. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1995. 311 p.

**Holter I. M. CHANGING THE HISTORICAL PARADIGM OF VIEWS
ON VARIETIES OF REGULATORY REQUIREMENTS IN TRANSLATION**

The article deals with changes in views on the norms of translation in the context of its historical development. It is postulated that the concept of norm is closely related to the study of translation both as a result and as a process and it is considered how the different kinds of norms influence the translation decisions and the reaction of the target audience.

The author emphasizes that the concept of translation norm includes the requirement of the language of translation normative use by the interpreters, as well as the need to match the results of the translation process with generally accepted views on the goals and objectives of translation activities, which are guided by interpreters in a certain historical period.

Research shows that norms are not an established and rigid category. They acquire a new sound and a new meaning, and this is directly related to the historical development of mankind and the tasks facing civilization, which, in fact, determines the need of peoples for communication and cooperation. At a particular historical stage, there are their own views on the goals and objectives of translation and ways to achieve this goal.

It is emphasized that the centuries-old history of translation studies clearly demonstrates how translation norms change with changes in the angle of view on the task of translation. This is especially true in the twentieth century, when there were significant quantitative and qualitative changes that affected both the nature of translation and the requirements for translation and interpreters, which led to an increase in translation standards and a significant expansion of their internal content.

The results of the translation process (translation quality) are determined by the degree of semantic similarity of the original translation, genre and stylistic affiliation of the original and translated texts, pragmatic factors influencing the choice of translation. All these aspects of translation are directly normative in nature and determine the strategy of the translator and the criteria for evaluating his work.

Key words: *translation norms, translation strategy, translation history, normative requirements, translation analysis.*